Пеленейченко Л. М.

Національна академія Національної гвардії України

МЕЖІ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття присвячена обґрунтуванню меж толерантності за лінгвістичними показниками, до яких віднесено когнітивно-семантичні та власне мовні ознаки. З використанням методів когнітивної лінгвістики встановлено перелік суміжних концептів, через які визначається поняття толерантності; виявлено, яким чином у них відображена аксіологічна діяльність мовної спільноти, її ціннісні пріоритети. Показано способи вербалізації аксіологічного досвіду соціуму та виявлено типи семантичних компонентів, що актуалізують аксіологічну інформацію. Найбільш поширеним є тлумачення поняття толерантності через поняття терпимості; обґрунтовано диференційні ознаки названих понять. Доведено, що всі інші поняття, через які визначається «толерантність», репрезентують міжконцептуальні зв'язки аналізованого феномену; семантичні ознаки слів-вербалізаторів представляють або складовий елемент толерантної поведінки, або мотиви толерантності чи її обов'язкові умови, або окремі уточнення. Розмежовано ознаки, що вимагають встановлення меж толерантності, ті, які меж не передбачають, і такі, що потребують уточнення. Пошук меж толерантності здійснено з опорою на аксіологічну інформацію як таку, що відображає загальноприйнятні в соціумі оцінки, які гарантують неможливість нанесення шкоди окремій людині чи певній соціальній спільноті. Шкодою визнаються ті лінії поведінки, що суперечать ціннісним пріоритетам суспільства. Доведено, що когнітивно-семантичним маркером, який свідчить про допустимість і необхідність толерантності до певного явища, є відповідність явища загальнонародним моральним цінностям, представленим у значеннях одиниць-вербалізаторів як пресупозиційна або формально виражена інформація. Толерантність є недопустимою стосовно тих явищ, що не відповідають ціннісним пріоритетам суспільства та окремої мовної спільноти. Власне мовними маркерами є лексичні, фразеологічні, пареміологічні ресурси мови, а також норми, правила, кодекси, закони, які вербалізують уявлення про загальновизнані ціннісні пріоритети та репрезентують інформацію про позитивну чи негативну суспільну оцінку фактів, учинків, подій, явищ.

Ключові слова: толерантність, терпимість, межі толерантності, когнітивно-семантичні маркери, власне мовні маркери, аксіологічна інформація, ціннісні пріоритети суспільства.

Постановка проблеми. Поняття толерантності належить до тих феноменів, які містять загадкові суперечності, поки що не осмислені настільки, щоб знайти способи їх усунення [1; 6; 7; 11; 12; 18–20]. З одного боку, толерантність розглядається як ознака, без якої неможливо уявити ефективну співпрацю різних особистостей у межах одного колективу, мирне співіснування різних комунікативних культур на міжнародній арені, безконфліктні стосунки ув будь-яких сферах суспільного життя. З іншого, ще у 1945 р. Карлом Поппером був зафіксований логічний парадокс толерантності: необмежена толерантність веде до її зникнення, оскільки терпимість до нетерпимості фактично призводить до глобального поширення останньої [19]. І все ж важливість толерантності визнана цивілізованим світом: Резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від

16 листопада 1995 р. затверджено Декларацію принципів толерантності. У ній подано визначення вказаного поняття, а 16 листопада проголошено Міжнародним днем толерантності [5]. Тим часом у реальному житті часто спостерігаються конфлікти, спричинені саме толерантністю чи її відсутністю. Досить згадати міжкультурний конфлікт, що виник після опублікування карикатур на пророка Мухамеда у данській газеті «Jyllands-Posten» у вересні 2005 р. У зв'язку з масовими заворушеннями у мусульманських країнах редактору журналу довелося давати пояснення, і він аргументував цей факт з апеляцією до свободи слова. У мусульманських країнах його розцінили як образ, порушення релігійної толерантності. Вирішення суперечностей і запобігання конфліктам можливе за умови встановлення меж толерантності – проблема складна, багатоаспектна,

така, що перебуває на перетині різних наук. Її вивчають у філософії [1; 6–9; 18], психології [14; 16; 17], педагогії [2; 10; 11], соціології [5; 12; 15; 19; 20], теорії міжкультурної комунікації [3] – і все ж вона все ще далека від вирішення. Наукові пошуки ускладнюються тим, що навіть поняття толерантності інтерпретується не зовсім чітко, причому завжди через інші поняття, які відрізняються в різних джерелах. Отже, виникла нагальна необхідність внести ясність у саме аналізоване поняття і дати логічне пояснення критеріям, здатним допомогти в обґрунтуванні меж аналізованого феномену, тобто відокремлення явищ, до яких необхідно ставитися толерантно, від тих, які терпіти не можна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В інтерпретації сутності поняття представники різних наук акцентують увагу на тих аспектах толерантності, що пов'язані із проблемами, які стосуються сфер відповідних наук. У працях із філософії розглядаються загальні ознаки толерантності як філософської категорії [8; 9], подається філософське трактування меж толерантності [1; 6; 7; 12; 18]; у психології – ознаки, пов'язані з характеристикою особистості та її поведінки: орієнтованості на самозбереження чи на неагресивне ставлення до інших [16; 17]; у педагогії досліджується феномен толерантності як ціннісна основа професійної діяльності педагога [10; 11]. В усіх наукових працях відзначається різноплановість поняття толерантності, складність його вивчення і, попри всі труднощі – необхідність визначення меж толерантності, відокремлення її від уседозволеності. Глибоко і всебічно питання про межі та парадокси толерантності аналізується в праці М. А. Кукарцевої, котра у своїй філософській розвідці використала елементи концептуального аналізу названого феномену [6, с. 117–120]. Авторка виділила три компоненти концепту толерантності: компонент заперечення, схвалення і неприйняття – і дійшла висновку, що «толерантність є нормативно зумовленим концептом», у якому кожен із компонентів стає причиною парадоксу толерантності [6, с. 118]. М. А. Кукарцева доводить, що парадоксів три, а не один. Наявність декількох парадоксів обґрунтували й інші дослідники [1; 18]. Оригінальне і цілком логічне рішення парадоксу заперечення, запропоноване М. А. Кукарцевою, потребує відповіді на питання: чи можна взагалі градувати ознаку толерантності (альтернатива: або толерантність є, або її немає), яким чином доцільно градувати – щодо сили заперечення чи щодо способу прояву терпимості і т. ін.

У випадках розбіжностей в інтерпретації понять і розв'язанні ще не вирішених питань часто допомагає аналіз образних ресурсів мови: фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок. Проте й тут доводиться відзначати своєрідний вакуум: у фразеологічних словниках, збірках прислів'їв немає жодної одиниці з формальним або семантичним компонентом «толерантність». Можна знайти численну кількість прислів'їв, приказок, фразеологічних зворотів про дружбу, повагу до людини, терпіння (у значенні «вміння переносити фізичні та моральні труднощі»), мир і злагоду, але не про толерантність та її межі. За таких умов перспективною виглядає спроба звернутися до лінгвістичного аналізу поняття з використанням методів тих наукових парадигм, у яких відображається взаємозв'язок фактору людини в мові та фактору мови в діяльності людини. Зрозуміло, що розраховувати на повне вирішення проблеми не варто, проте зробити ще один крок у названому напрямі цілком можливо. Викладена інформація була врахована у формулюванні мети та завдань дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтувати межі толерантності за лінгвістичними показниками. Основоположна гіпотеза дослідження – припущення про можливість установлення меж толерантності за когнітивно-семантичними та власне мовними маркерами. Ключову концептуальну ідею дослідження, що була врахована в постановці завдань як орієнтир, сформулюємо так: як основний критерій розмежування допустимого і недопустимого мають виступати ціннісні пріоритети суспільства, сформовані внаслідок когнітивного досвіду поколінь і вербалізовані у значеннях мовних одиниць, а також у нормах, правилах, кодексах, законах.

Для досягнення мети необхідно виконати низку конкретних завдань з опорою на методи аналізу в рамках різних лінгвістичних парадигм. У межах когнітивної лінгвістики вважаємо за необхідне встановити перелік концептів, через які визначається поняття толерантності (назвемо їх «суміжні концепти»), виявити, яким чином у них відображена аксіологічна діяльність мовної спільноти, її ціннісні пріоритети; методи лексичної семантики, зокрема метод компонентного аналізу, застосуємо з метою виявлення аксіологічних семантичних компонентів значень слів і словосполучень, що вербалізують суміжні концепти; методи лексичної парадигматики будуть слугувати у встановленні структури парадигм, антонімічних словам-вербалізаторам за аксіологічною ознакою. Матеріалом

для дослідження слугувало три типи джерел: теоретичні розвідки, у яких представлені визначення поняття толерантності; тлумачні словники української мови, в яких репрезентовані дефініції слів-вербалізаторів; енциклопедичні словники – філософські та психологічні, в яких подана інформація про аналізоване поняття.

Виклад основного матеріалу. Пояснимо мотиви вибору методів виконання кожного із поставлених завдань. Використання елементів концептуального аналізу необхідне для створення чітких уявлень про сутність поняття толерантності. Як відомо, концепти акумулюють уявлення мовної спільноти про картину світу загалом, її окремі фрагменти й аксіологічні ознаки. Стосовно встановлення меж толерантності особливо важливими є результати аксіологічної діяльності соціуму. Логічним виглядають такі два твердження: а) негативна оцінка виноситься суспільством тим явищам, до яких не можна ставитися толерантно; б) позитивна оцінка – тим явищам, до котрих необхідно ставитися толерантно, попри те, що вони відрізняються від пріоритетів окремих осіб. Аксіологічна інформація представлена у значеннях мовних одиниць, які вербалізують концепти, тобто у значеннях слів-вербалізаторів або словосполучень. Щоб виокремити її, постає необхідність виконати компонентний аналіз значень відповідних слів чи словосполучень і розкласифікувати їх на групи за типом оцінки: слова та словосполучення із семою «позитивна оцінка»; мовні одиниці із семою «негативна оцінка»; слова та словосполучення із семою «ситуативна оцінка». Якщо серед виділених слів не виявиться одиниць із негативною оцінкою, доцільно використати елементи парадигматичного аналізу: створити антонімічні парадигми, встановити, які уявлення соціуму вербалізують антоніми з негативною оцінкою. Саме вони дадуть відповідь на питання, до чого не можна ставитися толерантно. На окрему увагу потребують слова-вербалізатори із ситуативною оцінкою: слід пояснити, у яких типах ситуацій яка оцінка актуалізується.

Звернемося до встановлення міжконцептуальних зв'язків уявлень про толерантність. У дослідженні, репрезентованому в цій статті, не ставиться мета аналізу концепту «Толерантність» – нас цікавлять концепти, через які різними вченими й укладачами словників визначається сутність уявлень соціуму про обраний нами феномен. Зауважимо, що концепт у цій роботі тлумачиться як «інформаційна структура свідомості, різносубстратна за способами формування та представлення знань

про певні об'єкти та явища» [13, с. 404]. Представлення знань про об'єкти та явища відбувається у процесі їх вербалізації, тобто номінування словами, словосполученнями, фразеологічними та пареміологічними ресурсами мови. У випадку, коли назва концепту репрезентується словосполученням, вербалізується уточнена інформація, у якій виокремлюються загальна назва концепту та його категоріальні ознаки. Основу концепту становить поняття – воно репрезентує найбільш суттєву інформацію про об'єкт чи явище. У цій роботі терміни «поняття» і «концепт» не ототожнюються; вважаємо, що в понятті представлені найбільш суттєві та необхідні для ідентифікації об'єкта ознаки та зв'язки з іншими поняттями, а концепті – всі ознаки об'єкта та міжконцептуальні зв'язки. Із цього випливає, що визначення понять можуть репрезентувати зв'язки не тільки між поняттями, а й між концептами – через поняття, що лежать в основі кожного з концептів.

Різні визначення поняття «толерантність» проаналізовані у працях багатьох авторів [1; 2; 6; 18], тому немає потреби повторювати інформацію. Спираючись на тлумачення, подані в теоретичних джерелах, можна скласти своєрідну мозаїку на тему «Толерантність – це...». Відобразимо перелік суміжних концептів за вказаною схемою. Толерантність – це ТЕРПИМІСТЬ (до чужих думок, поглядів, переконань; до всього чужого) – [3; 5; 11; 14–16; 18–20]; ВИЗНАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ [5]; ВІДМОВА ВІД ДОГМАТИЗМУ (там само); ПОВАГА ДО ІНШИХ КУЛЬТУР, ПОГЛЯДІВ, ТРАДИЦІЙ [5–10 та ін.]; СПІВІСНУВАННЯ [6]; ВИМОГА ПОВАЖАТИ ПРАВА ІНШИХ [12]; УСТАНОВКА ЛІБЕРАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ [15]; СВІТОГЛЯДНА І МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА НАСТАНОВА ОСОБИСТОСТІ [15]; ОДИН ЗІ СПОСОБІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ [16]. Погляди на толерантність деяких авторів загалом відповідають викладеним, але вони наводять ще й інші різнопланові ознаки аналізованого феномену: «ЕТИЧНЕ ОБМЕЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ НЕПРИМИРНОСТІ; УМОВА НОРМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА; ОЗНАКА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ; ОСОБИСТІСНА АБО СУСПІЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА [2, с. 11–12]. У тлумачних словниках зафіксовано дефініції через словотвірні зв'язки: «Толерантність. 1. Властивість за значенням *толерантний*». *Толерантний* у загальнозживаному лексико-семантичному варіанті означає «поблажливий, терпимий до чийось думок, погля-

дів, вірувань тощо» [4, с. 1459], із чого випливає, що толерантність – це поблажливість, терпимість до чийхось думок, поглядів тощо.

Найбільш поширеним і найбільш загальним є розуміння толерантності як терпимості. Толерантність і терпимість – синоніми, але не абсолютні, вони все ж мають семантичні відмінності [4; 8; 14]. Їх розмежовує сема «мотивація терпимості», обов'язкова чи необов'язкова наявність позитивного ставлення до об'єкта. Можна терпіти когось із різних причин без позитивних почуттів до нього. Толерантність передбачає терпимість, зумовлену доброзичливим ставленням до об'єкта. Вказані семантичні нюанси візьмемо до уваги, і все ж приймемо наведену інтерпретацію як опору, робочу. Розглянемо співвідношення поняття терпимості з іншими, названими вище у переліку концептів, тимчасово абстрагувавшись від вказаної вище диференційної семи. Принагідно з'ясуємо, які ознаки із поданих потребують встановлення меж.

Уявлення про толерантність як про поблажливість, репрезентовані у визначенні слова *терпимість* [4, с. 1446], викликають сумніви. Зауважимо, що і в Декларації відзначається відмінність між значеннями вказаних слів: «Терпимість – це не поступка, поблажливість чи потурання» [5]. Безумовно, поблажливість і терпимість – різні ознаки, проте щодо категоричності відхилення можна сумніватися; до міркувань спонукають і визначення слова *поблажливість* у тлумачних словниках. Як і всі інші тлумачення відад'єктивних іменників, його визначення подається через словотвірні зв'язки із прикметником «поблажливий»: «Який занадто невимогливий, м'яко ставиться до кого-, чого-небудь, потурає комусь» [4, с. 990]. Семи «невимогливий» і «м'яко ставиться до кого-, чого-небудь» можна виокремити й у значенні слова «терпимість», правда, як периферійні, ситуативні. Відмінності між названими ознаками досить помітні: по-перше, поблажливість – ситуативна складова ознака терпимості, по-друге, за градуальною шкалою інтенсивності вона маніфестує більший ступінь прояву позитивного ставлення, ніж просто терпимість, про що свідчить і відтінок значення цього слова: «//Який виражає м'якість, терпимість, доброзичливість, свідчить про них» [4]. Обидві ознаки потребують встановлення меж, тобто обґрунтування критеріїв, за якими логічно розмежовувати допустимість чи недопустимість терпимості або поблажливості.

ПОВАГА – ознака, безпосередньо пов'язана з толерантністю, з одного боку, вона мотивує пове-

дінку людини: якщо є повага, то є і потреба в терпимості, з іншого – постає як обов'язкова вимога, без якої толерантність унеможливорюється. Повага не потребує обґрунтування меж, отже, надалі необхідним стає звернення до протилежних уявлень – вони актуалізуються в антонімах до слів-вербалізаторів, у цьому разі – *неповага*.

ВИМОГА ПОВАЖАТИ ПРАВА ІНШИХ, ВИЗНАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ВІДМОВА ВІД ДОГМАТИЗМУ – ознаки, що репрезентують обов'язкові умови, необхідні для толерантної поведінки, саме в такому статусі вони представлені у концептуальних уявленнях соціуму про толерантність. Звернемо увагу на те, що компоненти словосполучень вербалізують інші концепти, а словосполучення загалом – умови толерантності. Наведені ознаки не потребують установа меж; наголосимо, що йдеться про ознаки, репрезентовані словосполученнями загалом, а не окремими компонентами, – деякі окремі компоненти все ж потребують уточнень меж (права на що, свободи чого).

Стосовно СПІВІСНУВАННЯ погоджуємося з М. А. Кукарцевою у питанні про зв'язок аналізованих концептів, оскільки співіснування унеможливорюється без терпимості, правда, використовувати слово «співіснування» як опорне у дефініції поняття «толерантність» навряд чи доцільно, бо воно позначає процес, а толерантність – ознаку. Через відзначену відмінність воно виходить із кола тих понять, стосовно яких встановлюються межі.

УСТАНОВКА ЛІБЕРАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ – наведене визначення, безсумнівно, пов'язане з толерантністю. До того ж воно безпосередньо вказує на необхідність встановлення меж терпимості: у значенні слова ЛІБЕРАЛЬНИЙ тлумачні словники фіксують семантичну ознаку «зайвий»: «який виявляє *зайву терпимість, потурання (звичайно шкідливе)* кому-, чому-небудь» [4, с. 616] (жирним шрифтом виділено нами). Важливо встановити межі, за якими терпимість стає зайвою. Словосполучення СВІТОГЛЯДНА І МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА НАСТАНОВА ОСОБИСТОСТІ вербалізує назви концептів, із якими перетинається концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ, вони уточнюють тип ознаки терпимості. Значення опорного слова визначення «настанова» не пов'язане зі встановленням меж стосовно сутності терпимості. З тих самих причин не потребують встановлення меж також словосполучення УМОВА НОРМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА; ОЗНАКА

ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ; ОДИН ЗІ СПОСОБІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ; ОСОБИСТІСНА АБО СУСПІЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА. Словосполучення ЕТИЧНЕ ОБМЕЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ НЕПРИМИРНОСТІ вказує на сферу обмежень – етичні.

Підсумуємо результати спостережень на першому етапі аналізу. Ключовим словом визначення поняття толерантності може бути слово *терпимість*, а всі інші репрезентують міжконцептуальні зв'язки аналізованого феномену, які становлять або складовий елемент толерантної поведінки, або мотиви толерантності чи її обов'язкові умови, або окремі уточнення. Ознаки *терпимість*, *поблажливість*, *ліберальне сприйняття*, *непримиренність* передбачають встановлення меж, а уявлення про права і свободи потребують уточнення. У пошуку меж толерантності логічно спиратися на аксіологічну інформацію, оскільки в ній відображається фактор людини в мові, тобто загальноприйняті в соціумі оцінки, що гарантують неможливість нанесення шкоди окремій людині чи певній соціальній спільноті. Схожу думку висловлювали й інші дослідники [1; 18]. О. С. Александрова відзначає: «Оскільки толерантність похідна від природи й характеру світоглядного вибору особистості й суспільства, вона має свою межу – обмеження свободи шкодою, що завдається іншим членам суспільства» [1, с. 57]. Шкодою визнаються ті лінії поведінки, які суперечать ціннісним пріоритетам суспільства. У п. 1.2 Декларації наголошується на необхідності встановлення межі, за якою терпимість не допускається: «Ні в якому разі терпимість не може служити виправданням зазіхань на ці (визнання універсальних прав і основних свобод людини – Л. П.) основні цінності» [5]. Звернемося до питання про аксіологічні ознаки, необхідність встановлення меж щодо яких обґрунтована вище.

У процесі компонентного аналізу значення слів-вербалізаторів суміжних концептів були розподілені на дві групи: значення із семами константної позитивної оцінки та варіативної ситуативної оцінки. Константна позитивна оцінка виокремлюється у значеннях таких слів і словосполучень: *повага*, *вимога поважати права інших*, *визнання прав і свобод людини*, *відмова від догматизму*. У словосполученнях позитивну оцінку у значеннях мають окремі компоненти – виділимо їх жирним шрифтом, а словосполучення загалом отримує позитивну оцінку саме через ці слова: *етичне обмеження концептуальної непримиренності*, *умова нормального функціонування*

громадянського суспільства, *ознака загальної і політичної культури*, *один зі способів соціалізації особистості*. До значень, які мають варіативну ситуативну оцінку, тобто можуть актуалізувати і позитивну, і негативну залежно від ситуації, належать: *терпимість*, *співіснування*, *установка ліберального сприйняття*, *світоглядна і морально-психологічна настанова особистості*, *особистісна або суспільна характеристика*. Саме друга група визначень репрезентує уявлення, які стають причиною суперечностей і парадоксів і зумовлюють необхідність установлення меж толерантності. Питання про критерії встановлення таких меж частково може прояснити парадигматичний аналіз компонентів першої групи у комплексі з когнітивним аналізом аксіологічних уявлень соціуму. У зверненні до парадигматичного аналізу ми керувалися твердженням, що слова-вербалізатори з константною позитивною оцінкою позначають явища, які соціум визнає як ціннісні пріоритети цивілізованого суспільства. Отже, всі факти, ознаки, лінії поведінки, вчинки, що не ігнорують загальновизнані цінності, але відрізняються за варіантами у реалізації, заслуговують толерантного, терпимого ставлення незалежно від варіанту реалізації. Явища, які не відповідають загальновизнаним моральним цінностям, терпіти не можна. Згрупуємо антонімічні пари та виділимо жирним шрифтом слова на позначення явищ, ознак, вчинків, ліній поведінки, до яких не можна ставитися толерантно.

Повага – неповага. Не можна бути толерантним до неповаги загалом: яка проявляється стосовно людини, її думок, переживань, поглядів, віросповідання, національних цінностей, звичаїв (які не ігнорують загальнонародні ціннісні пріоритети).

Вимога поважати права інших – словосполучення, тому логічно аналізувати не антоніми, а протилежні уявлення, а саме: відсутність такої вимоги. Когнітивний досвід усіх мовних спільнот довів необхідність поважати права інших, і цю вимогу можна розцінювати як один із загальноприйнятих ціннісних пріоритетів. Сформульований висновок стосується і словосполучення *визнання прав і свобод людини*: протилежне уявлення – відсутність визнання, невизнання прав і свобод людини – отримало негативну оцінку соціумів. *Відмова від догматизму* протиставляється *погодженню з догматизмом*, *прийняттю його*. Догматизм як інтелектуальна риса людини має усталену негативну оцінку, із чого випливає, що його терпіти не можна.

Звернемося до групи з варіативною ситуативною оцінкою. Якщо орієнтуватися на ціннісні пріоритети суспільства, то позитивна оцінка актуалізується в тих типах ситуацій, які відповідають загальноприйнятим ціннісним пріоритетам, а негативна – в тих, що моральним загальнолюдським цінностям не відповідають. Відповідність загальнолюдським ціннісним пріоритетам є умовою не тільки толерантності, а й таких явищ: *мирне й успішне співіснування; позитивні світоглядні та морально-психологічні настанови особистості; позитивна особистісна та суспільна характеристика*. Сформульована умова є тією межею, яка відокремлює необхідність і можливість толерантності від її категоричної заборони.

У процесі аналізу ми орієнтувалися на загальнолюдські ціннісні пріоритети, проте відомо, що існують і пріоритети, які визнаються тільки в окремих країнах (релігійні, моральні та ін.). На нашу думку, в таких випадках логічно враховувати сутність конкретних ситуацій. Якщо хтось потрапляє до іншої країни, то він не може нав'язувати свої цінності, про що йдеться у прислів'ї *До чужого монастиря зі своїм статутом не ходять*. У випадках, коли певний національний звичай не подобається гостю, а гість не може примусити себе бути толерантним, то він принаймні має бути терпимим, тобто терпіти без поваги до звичая, не втручатися. І тільки наявність загрози життю когось може зняти табу на невтручання.

Висновки і пропозиції. Аналіз мовного матеріалу підтвердив основоположну гіпотезу дослідження про можливість установа меж толе-

рантності за лінгвістичними показниками. До когнітивно-семантичних маркерів, які свідчать про допустимість і необхідність толерантності, належить відповідність поведінки, ставлення до інших загальнонародних моральних цінностей, що представлені у значеннях мовних одиниць як пресупозиційна або формально виражена інформація. Толерантність є недопустимою стосовно тих явищ, що не відповідають ціннісним пріоритетам суспільства й окремої мовної спільноти. Власне мовними маркерами є лексичні, фразеологічні, пареміологічні ресурси мови, а також норми, правила, кодекси, закони, які вербалізують уявлення про загальновизнані ціннісні пріоритети та репрезентують інформацію про позитивну чи негативну суспільну оцінку фактів, учинків, подій, явищ.

У процесі дослідження були помічені питання, котрі виходять за рамки поставлених завдань, але є важливими для подальшого розроблення теми. Бажано на основі аналізу мовних перехідних явищ установити ступінь чіткості меж толерантності. Як відомо, межі між добром і злом, правдою і неправдою часто встановити важко, тож і межі толерантності все ще залишаються недостатньо прозорими. У практичному плані корисно було би спроєкувати результати аналізу на лінгвістичне обґрунтування меж між свободою слова та її перевищенням. Обсяг наукової статті не дозволив викласти результати дослідження аналізованої проблеми на матеріалі текстів норм, правил, кодексів, законів, які вербалізують уявлення про загальновизнані ціннісні пріоритети. Зазначені питання розглядаємо як перспективу розроблення теми.

Список літератури:

1. Александрова О. С. Межі й антиподи толерантності як суперечливої суспільної цінності. *Філософія. Грані*. 2011. № 1 (75). С. 54–57. URL: <https://cutt.ly/PvFJyld>.
2. Андреев М. В. Наукові підходи до поняття «толерантність». *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. XXVIII. 2012. С. 7–17.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с. URL: <https://cutt.ly/Eblc01w>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1736 с.
5. Декларація принципів толерантності. URL: <https://cutt.ly/RbjE70c>.
6. Кукарцева М. А. Концепт и феномен толерантности: политико-дипломатическое измерение. *Научный вестник Дипломатической академии Украины*, 2013. Вип. 20 (2). С. 117–120. URL: <https://cutt.ly/Mblc4LX>.
7. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме. *Вопросы философии*, 1997. № 11. С. 46–54. URL: <https://cutt.ly/Bbz9Gm8>.
8. Лісовий В. Толерантність. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. С. 642. URL: <https://cutt.ly/eblyvGk>.
9. Малахова О. М. Толерантність – цінність у глобалізованому світі. *Філософія. Грані*, 2014. № 10. С. 47–53. URL: <https://cutt.ly/AblyvYE>.
10. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с. URL: <https://cutt.ly/rblvQsK>.

11. Мурашов А. А. Grimасы толерантности: когда терпимость нетерпима. *Мир образования – образование в мире*. 2003. № 3 (11). С. 189–194.
12. Ризрдон Б. Э. Толерантность – дорога к миру / пер. с англ. О. Артемьева, А. Бураковская, Л. Котова. Москва : Бонфи, 2001. 301 с.
13. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-Київ, 2008. 712 с.
14. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. С. 310. URL: <https://cutt.ly/Tblb15j>
15. Соколов В. М. Толерантность: состояние и тенденции. *Социология культуры*, 2003. С. 54–63. URL: <https://cutt.ly/NblnjWL>.
16. Старовойтова І. І. Толерантність як міра ідентифікації особистості у суспільстві. *Наукове пізнання. Методологія та технологія*. Вип. 1–2. 2000. С. 166–171.
17. Сухих Е. С. Толерантность: психологическое содержание и личностные факторы. *Человек. Общество. Управление*. № 4. 2005. С. 66–77. URL: <https://cutt.ly/zbz9Ulg>.
18. Хомяков М. Б. Толерантность – парадоксальная ценность. С. 1–13. URL: <https://cutt.ly/ybz9WJ8>.
19. Karl Popper. *The Open Society and its Enemies*. 2002. London : Routledge. 920 p. URL: <https://cutt.ly/6blcqLb>.
20. King P. The problem of tolerance. *Government and opposition*. Vol. 6. Issue 2, 1971. P. 172–207. Published online by Cambridge University Press, 2014. URL: <https://cutt.ly/WblxgFU>.

Pelepeychenko L. M. LIMITS OF TOLERANCE IN THE LINGUISTIC ASPECT

The article deals with the substantiation of the tolerance limits on linguistic indicators, which include cognitive-semantic and linguistic features. Using the methods of cognitive linguistics, a list of related concepts is established, through which the concept of tolerance is defined; is revealed how they reflect the axiological activities of the language community, its value priorities. The ways of verbalization of axiological experience of society are shown and the types of semantic components that actualize axiological information are revealed. It is proved that the most common is the interpretation of the concept of tolerance through the concept of forbearance; the differential features of the named concepts are substantiated. It is proved that all other concepts through which the analyzed one is defined, represent connections of the analyzed phenomenon and other ones; the relevant semantic features of the words represent either a component of tolerant behavior, or the motives of tolerance or its mandatory conditions, or individual clarifications. The signs that require the establishment of tolerance limits, those that do not provide limits, and those that need clarification are delimited. The search for the limits of tolerance is based on axiological information, as it reflects the generally accepted assessments in society, which guarantee the impossibility of harming an individual or a particular social community. Harm is interpreted as those behaviors that contradict the value priorities of society. It is proved that the cognitive-semantic marker, which indicates the admissibility and necessity of tolerance to a certain phenomenon, is compliance phenomenon with national moral values, which are represented in the semantic of language units as presuppositional or formally expressed information. Tolerance is unacceptable in relation to those phenomena that do not correspond to the value priorities of society and the individual language community. Actually language markers are lexical, phraseological, paremiological resources of language, as well as norms, rules, codes, laws that verbalize the notion about generally accepted value priorities and represent information about positive or negative social assessment of facts, actions, events, and phenomena.

Key words: *tolerance, forbearance, limits of tolerance, cognitive-semantic markers, actually language markers, axiological information, value priorities of society.*